Victorela Neagoe

MORFOSINTAXA ARTICOLULUI ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

În cele ce urmează, ne-am propus prezentarea articolului în dacoromână, sub raportul formelor şi al funcţiilor lui, în perioada 1780–1900, din perspectiva impusă de practica descrierii dialectale tradiţionale şi a lucrărilor de istoria limbii[1].

Materialul dialectal supus analizei cuprinde texte cu structură foarte variată, reprezentând stiluri diferite ale limbii. Am avut în vedere documentele particulare – texte în care predomină aspectul vorbit şi popular al limbii, producţiile folclorice în proză sau în versuri, susceptibile de a păstra forme dialectale, iar, pentru sfârşitul secolului al XIX-lea, lucrările de dialectologie sau cele cu caracter dialectal, care încep să se dezvolte, pentru prima dată, în această perioadă.

S-a acordat o importanţă deosebită formelor coocurente, existente în raport de variaţie liberă, precum şi repartiţiei dialectale a diverselor variante.

1. ARTICOLUL HOTĂRÂT ENCLITIC

1.1. La începutul secolului al XIX-lea, conform normei literare, articolul enclitic masculin **-(u)l** este prezent în majoritatea textelor scrise excerptate. Uneori, articolul **-(u)l** este omis din cauza pătrunderii involuntare a rostirii celui care redactează sau a tipografului. Spre exemplu, în acelaşi enunţ, pot coexista, în raport de variaţie liberă, atât **-(u)l**, conform tradiţiei grafice, cât şi **-u**, specific rostirii: *Aşijderea şi semnu**l** ostăşesc a lui Bonaparte, uli**u** cel poleit pe care l-au luat ungurii în bătae, biruitori fiind* (GÎn: 14–15); *a fost oprit răposat**u** la anu**l** 1832* (IA, a: 1837: 156).

Pe baza atestărilor de care dispunem, articolul enclitic masculin **-(u)l** se conservă, la nivel dialectal, în zona Munţilor Apuseni: *Că sum furu**l** boilor*; ca *feru**l** te-or lega* […] *în corn**ulu** piaţului, cât ţine pământ**ul*** (FCM: 96, 200, 251); *dumneze**ul** sfânt; om**ul** acesta, Drac**ul** întră în el* (WK: 290); *indi-o fi foc**ul** mai rău* (AT, I: 59).

Remarcăm în exemplul *corn**ulu***, forma **-(u)lu**, ca în limba veche, într-o zonă în care se păstrează **-u** final (cf. Frâncu 2009: 42). În zona Munţilor Apuseni, articolul **-(u)l(u)** este atestat frecvent, dar el apare în raport de variaţie liberă cu **-u**.

Foarte rar, a fost notat **-(u)l** în alte graiuri ale dacoromânei:

– Transilvania: *Bate vânt**u** Oltului / Peste vârf**ul** dealului* (WK: 312, pct. 96);

[1] GA, I: 97, consideră articolul parte de vorbire, făcând precizarea că el reprezintă un instrument gramatical. Ultimele cercetări neagă calitatea de parte de vorbire a articolului, definindu-l ca morfem al categoriei determinării sau ca indice al cazului (Guţu Romalo 1967: 166–179; GALR: 74 ş.u.).

BDD-A532 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:39 UTC)

– Țara Făgăraşului: *Merg cu carăle-ncărcate / Dindărăt**ul** carălor; Să mă arză soarele / la mijloc**ul** câmpului; Dor**ul** mândrelor* (PȚO: 185);

– Moldova: *tat**ul***[2] (Şez., III, 1894: 95); *au zis om**ul** către boier*, dar *om**u**, boier**u*** (WM: 194 pct. 491); *boieri**ul*** (A: 4–5);

– Bucovina şi Basarabia: *nepot**ul** Darie* (SL, a. 1781: 237), *tat**ul** numitului Grigoraş* (id., a. 1803: 272); *soț**ul**, nepot**ul**, neam**ul**, numit**ul*** (SDC, a. 1782: 133; a. 1790: 185, 188; a. 1821: 375); *au venit fur**ul** în şcoală* (ÎMȚM, a. 1852: 444); *măi bădiță strug**ul** dulce* (W Buk: 69, pct. 687);

– Muntenia: *pitar**ul*** (DIB, a. 1796: 173); *Sand**ul** Săpunar**ul*** (id., a. 1806: 193); *pălimar**ul*** (id., a. 1819: 224); *vin**ul*** (IA, a. 1827: 104; id., a. 1829: 122; id., a. 1887: 156); *fi**ul*** (IS, a. 1803: 40); *cu tot cuprins**ul*** (id., a. 1808: 46; id., a. 1820: 89).

La fel ca în limba veche, articolul hotărât **-(u)l** continuă să fie rostit, în raport de variație liberă cu **-u**, în toate zonele, la numele proprii de persoană masculine, terminate în *-u*. Acesta se întâlneşte mai ales în documentele particulare şi în producțiile folclorice:

– Muntenia: *Matei Creț**ulesc**ul, Rad**ul**, Eu Neag**ul**, fratele lui Sand**ul*** (DIB, a. 1792: 162; a. 1806: 1903); *Rad**ul*** (TPP, I: 59); *Ianc**ul**, Marc**ul*** (TPP, II: 72, 183);

– Moldova, Bucovina, Basarabia: *beizade Iorg**ul**, Din**ul**, Neag**ul*** (FD, a. 1825: 327; id. a. 1830: 362); *Ianc**ul**, Ioan Sand**ul** Sturza, Caramfil Păunesc**ul*** (ÎMȚM, a. 1847: 336; a. 1849: 390; a. 1852: 441; a. 1853: 458; a. 1854: 462); *Urs**ul**, Din**ul**, Rus**ul*** (SL, a. 1812: 268, 271); *Stoian**ul*** (SCM: 302); *Gligore Nuțăsc**ul** Burduhos**ul*** (SDC: 151, 452, 453);

– Transilvania: *Neag**ul**, Nuț**ul*** (SBD: 49); *Dragan**ul**, Oprişan**ul*** (PH: 90); *Rad**ul**, Brâncovean**ul*** (ŞO: CXXXIV); *Lup**ul** Popii, Lup**ul** Bob**ul*** (Drăganu 1928; a. 1807: 313–314).

De asemenea, sunt articulate numele topice care se termină în consoană, fiind asimilate substantivelor masculine articulabile: *în județ**ul** Făgăraş**ul**, gârla Mureş**ul*** (GÎn: 7, 99); *mănăstirea Mureş**ul**, oraşul Bârlad**ul**, satul Răcăuț**ul*** (ÎMȚM: a. 1847: 333; a. 1852: 433, 438); *județ**u** Dolj**u*** (IA, a. 1821: 69); *mergeam pă Bărăgan**u*** (GN, I: 122).

La fel ca în secolele anterioare, la nivelul tuturor graiurilor (cu excepțiile deja menționate), articolul *-(u)l* este omis în mod constant, funcțiile acestuia fiind preluate de vocala precedentă, **-u**. Exemplele care urmează sunt extrase din contexte care implică prezența articolului:

– Muntenia: *grumaz**u**, boer**u**, crai**u*** (GÎn: 28, 30, 114); *sfârşit**u** vieții, numit**u** pitar* (DIB, a. 1781: 124; id., a. 1787: 154); *drum**u**, un**u**, alt**u*** (IA, a. 1840: 158, 160); *timp**u*** (Jipescu ap. HEM I: 6); *cât hă**u***[l] (IL: 25); *pă drum**u**, foc**u** meu, sfat**u*** (WW: 297, 299, 308); *împărat**u**, etăgan**u**, mărăcini**şu**, balaur**u*** (GN, I: 5, 44, 45, 92);

– Moldova, Bucovina, Basarabia: *căpitan**u** Vasili Purcel* (SL, a. 1780: 223); *sărdari**u** di Orhei* (id. a. 1803: 259); *Grigoraş aprod**u*** (id. a. 1812: 268); *colb**u**, flueraş**u*** (Şez., III, 1894: 5–7, 19, 139, 141; id. a. 1898: 103, 147); *drum**u**, hulub**u**, Verea Viteaz**u*** (VPL: 18, 24, 62, 144, 183);

[2] Forma articulată *tat**ul*** este menționată, în perioada 1715–1836, în Moldova, Muntenia, Transilvania-Banat (cf. Gheție 1975: 402, 444, 478).

BDD-A532 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:39 UTC)

– Banat: *Deal**u** Negru, Vârv**u** cheii* (TMs: 297); *cântă pui**u** cucului* (AT, II: 40); *împărat**u*** (PH: 150; cf. WB: 248, 268, 269); *dor**u**, bob**u**, spic**u*** (HCB: 38, 43, 123);

– Transilvania: *lucr**u** dracului* (SȚ: 143); *împărat**u**, fecior**u**, vânt**u*** (WK: 306, 308, 312; WST: 45, 49, 50, pct. 191, 196, 198); *om**u**, murg**u*** (MLP: 21, 124); *onel**u*** (ȚM: 3); *vin**u*** (AT, II. 58).

1.2. În cursul evoluției limbii, redundanța mărcilor de determinare în secvențele substantiv + adjectiv calificativ a fost suprimată (*lucrul cela lăudatul* > *lucrul lăudat*). În graiurile sudice, se menține, cu valoare stilistică, afectivă, articularea adjectivului calificativ precedat de demonstrativ (cf. Frâncu 2009: 44): *Apoi făcu o nuntă d-**alea înfricoşatele*** (P. Ispirescu, ap. HEM I: 14; cf. BGj: 13).

1.3. La fel ca în secolele precedente (Densusianu, HLR: 382; cf. Puşcariu 1974: 439, nota 2), în majoritatea graiurilor dacoromâne, sunt semnalate substantive (comune sau proprii) articulate, precedate de prepoziții şi fără determinant. Construcția are un caracter arhaic şi popular:

– Muntenia, Oltenia: *să răspunză la toate aceste **pagubile*** (DIB, a. 1817: 220); *am fost **la marea***; *a luat pe **servitoarea**, omu s-a dus **la puțu**, l-a-ncălicat **pi burdufu*** (GN, I: 23, 98, 276, 277); *m-ar trimite **pe nunta*** (WKW: 64); *cu apşoară **dă la moara*** (Şez., III, 1894: 37);

– Moldova, Bucovina: *Nu-mi scrii nimica **pentru crâşma*** (FD, a. 1838: 403); *au păşit **peste Dunărea*** (ÎMȚM: a. 1854: 474); *şi **pentru credința** am pus degetul* (SDC, a. 1784: 151); *sî plimba **pe Dunărea** cu vaporu* (GN, I: 319); ***În marea** s-au înecat* (Şez., III, 1894: 118; cf. GN, I: 459);

– Transilvania: *să arate **pe vinovatul*** (ŞO: CXXXIV); ***pre cimpoieriul, pentru frumusețea*** (Lacea 1927: 81); *colo-n jos **la țara**-n jos* (WST: 46, pct. 191);

– Banat, Hunedoara: *l-o scos **din țara**, fata **din gura** mi grăia, ia maiu şi **cu puterile** dă în corâtă* (WB: 253, 263, 267, 277, 288, 289); *prinsă a striga de prin ocol **după împărăteasa**, şî plecară **pă calea*** (PH: 138, 141, 149, 152).

1.4.1. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, în documentele particulare (cf. FD: 227, 228, 259, 327, 433; IS: 65; ISN: 89; IH: 175; IA: 156, 190; SL: 369; SDC: 369; ÎMȚM: 334, 336, 452), pronumele **care**, atât ca relativ, cât şi ca interogativ, apărea, frecvent, însoțit de articol: **carele, carea, carii**, ca în faza mai veche a limbii. Spre sfârşitul secolului, este atestat, sporadic, în graiurile din nord-vestul Transilvaniei: *A **căreia** nume-i Floare* (FCM: 230); *al treilea cumnat **carele** ținea pe soru-sa* (id.: 259; cf. CO: 20, 37; ȚM: 5). În celelalte graiuri (cf. WB: 276; WST: 55; WM: 187, 217; VPL: 101) predomină forma invariabilă care se va impune spre sfârşitul secolului şi în limba literară.

1.4.2. La fel ca în limba veche (cf. HEM, I: 915) este ocurentă identitatea formală între pronumele şi adjectivul nehotărât **alt(ul)**, prin prezența articolului, care neutralizează opoziția adjectiv-pronume: *s-a dus la **altu** copac mai mare* (GN, I: 370); ***altu** rău* (ȚM: 50); ***altu** vin* (PH: 151); *nu mai pleacă **alții** oameni* (FCM: 238, 243); ***Alta** drăguță să-ş cate* (W Buk: 52, 66).

1.5. Articolul enclitic **-lea**, ocurent la pluralul substantivelor feminine şi la singularul masculinelor a fost înregistrat în câteva sate din Mărginimea Sibiului (Răşinari – Sălişte): *femei**lea**, soari**lea**, viței**lea*** (WK: 290).

BDD-A532 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:39 UTC)

1.6. În graiurile vestice şi nordice, numele proprii feminine şi masculinele terminate în *-a* apar n e a r t i c u l a t e la nominativ, acuzativ şi vocativ:

– Transilvania: *Irină* (ŞO: CXXXIV); *Opreană, Ană, Marină* (WK: 314, 315); *Mărie, Pălăguţă* (ŢM: 6, 31, 36, 56, 73; cf. HEM, II: 102); *chir **Savă** şi **Nicolă*** (ISI, a. 1821: 135).

– Banat, Haţeg: *Anică, Dochiţă* (WB: 201, 219, 224, 262; cf. HEM, II: 37).

Numele proprii masculine, terminate în **-a**, se comportă ca cele feminine, fiind nearticulate:

La fel, numele de localităţi sau hidronimele terminate în **-a**, precedate de prepoziţii, sunt, în general, n e a r t i c u l a t e :

– Transilvania: *în Timişoară, în Brăilă* (ŞO: CXXXIV); *pingă Tisă, pin Bistriţă* (MPL: 93); *la Monasă* (AT, II: 103);

– Banat: *la Dumbrăviţă* (WB: 254);

– Muntenia: *în Brăilă* (GN, I: 149, 228); *în Craiovă, de la Slatină, la Tismană* (ISI, a. 1821: 135, 137, 147).

1.6.1. Ca şi în secolele precedente (cf. Densusianu, HLR: 383), în construcţiile cu *tot* „fiecare” intercalat între prepoziţie şi nume, substantivul nu se articulează. Particularitatea se menţine, sporadic, în graiurile nordice, dar este semnalată şi în alte zone: *în toate zâle* (RH: 252; ŢM: 94); *în toate părţi* (WST: 163; cf. ISI, a. 1821: 134).

1.6.2. În literatura populară în versuri, se înregistrează absenţa articolului la substantive (cu funcţie de subiect sau complement direct), în construcţii cu caracter arhaic, uneori cu valoare expresivă; construcţia normală cerea articularea substantivului: ***Toiag** răsuceşte, / În sus l-azvârleşte* (TPP, I: 68); ***Voinic** se scula, / **Brâu** că-şi încingea / **Arme** că-şi lua; **Murg** / Încălica, / **Drum** / că-şi apuca* (id., III: 97); *Iar **şarpe** cum sta / Vorba-şi isprăvea / Şi se arunca / **Cal** de-mpiedica* (id. ap. HEM, III: 435–436); *zâsă **june** cătă fată* (AT, II: 76); ***Turture** de-i turturea / Şi tot face-şi voie rea* (Jarnik-Bârseanu, ap. HEM, II: 156).

1.7. A r t i c o l u l e n c l i t i c d e g e n i t i v - d a t i v .

1.7.1. Pe lângă funcţia de exprimare a determinării, articolul enclitic de gen.-dat. este o modalitate necesară pentru exprimarea cazurilor oblice.

Modificarea *desinenţă + articol* s-a manifestat, pe parcursul evoluţiei limbii române, ca tendinţă de unificare şi de simplificare a paradigmei numelui. În majoritatea graiurilor dacoromâne, substantivele feminine care fac pluralul în *-i* (precum şi cele masculine, cu aceeaşi desinenţă de plural), prezintă articolul contras cu desinenţa: *popoarăle mănăstir**i*** (IH, a. 1794: 147); *(chiria) cas**i*** (IDT, a. 1799: 14); *este vechil dumisale sulgeres**i** Catrinii* (SL, a. 1803: 263); *mijlocu pădur**i*** (WST: 62); *în fundu măr**i*** (WM: 210, pct. 572).

În raport de variaţie liberă, coexistă, şi în această perioadă, articolul enclitic de gen.-dat., necontras cu desinenţa:

– Transilvania, Maramureş: *mam**ei**, sor**ei**, tătăiş**ei*** (FCM: 76); *uşa cas**ei*** (PŢO: 176, pct. 253); *înaintea pragului cas**ei**, Cu dosu mân**ei**, laptele vac**ei*** (ŢM: 100, 102, 103; cf. TM_S: 297);

BDD-A532 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:39 UTC)

– Moldova, Basarabia: *al Moşi**ei** Pitusc**ei*** (SL, a. 1812: 265, 267); *fără povoleniile cinstit**ei** cas**âi*** (FD, a. 1839: 346, 363); *cu împotrivire nebăgăr**ei** în samă şi a lenevir**ei** să va arăta fieştecarele* (ÎMŢM, a. 1847: 334); *în capătu inim**ei*** (Şez., II, 1893: 17); *capu mies**âi**, ducem tătuț**âi** de leac* (GN, I: 448, 450, 546);

– Muntenia: *polata căş**âi**, Mănăstirea Bistriț**âi**, pragu uş**âi*** (GN, I: 19, 31, 256); *fraţii Cheri**ei*** (WW: 62, 78); *oile Babi Dochi**ei*** (Şez.: III, 1894: 28); *ca poala maichii Precist**ei*** (TPP, II: 26).

Substantivele masculine care fac pluralul în *-i* păstrează, uneori, atât desinenţa, cât şi articolul la nom. pl.: *moş**âi**, fraț**âi*** (WB: 233); *părinț**âi*** (GN, I: 450, 484, 488).

1.7.2. Articolul hotărât enclitic, masc. sg. la gen.-dat., este în toate graiurile dacoromâne, ca în limba veche şi ca în limba literară, **-lui**, cu excepţia a două arii dialectale: una prezintă articolul *-lu* în graiuri ale subdialectului moldovenesc: *Petre Hăul zet Lupu**lu**; facerea zapisu**lu*** (Turculeţ 1984: 372, a. 1810); *iara toma-n fundu pământu**lu**; Marili Vasâli s-o jăluit milostivu**lu** Dumnezeu* (Şez., III, 1894: 1, 2); *Pe Ionu Voinicu**lu*** (MLP: 214), iar cealaltă arie consemnează articolul **-li**, în graiuri ale subdialectului crişean: *Iancu**li*** (WST: 32). Atât articolul **-lu**, cât şi **-li**, în ariile menţionate, coexistă cu **-lui**.

Forma articolului **-lu** este atestată, sporadic, şi în secolul al XVIII-lea: *sunt strânse în mâna domnu**lu*** (Diaconescu 1970: 223, nota 56).

1.7.3. N u m e l e p r o p r i i m a s c u l i n e continuă să fie articulate enclitic la gen.-dat.:

– Muntenia: *Iordache feciorul **Radului*** (IH, a. 1806: 346); *paşte calu **Iorgului*** (WW: 305); *să trag **Marcului** palma, fagul **Miului*** (TPP, II: 72, 214); *zise Ileana **Fătului** Frumos* (IL: 45);

– Moldova, Basarabia: *mama **Dinului*** (FD, a. 1830: 362); *ginere **Hâncului*** (SL, a. 1812: 270); *calu **Iancului*** (WM: 206, pct. 558); *Măriuca **Săvucului*** (I. Creangă, ap. GA, I: 104); *fiul **Brăescului*** (VI: 23);

– Transilvania: *muierea **Creţulescului*** (ŞO: CXXX); *De doru **Ionului**, io Ionu **Iancului*** (MLP: 51, 181), în variaţie liberă cu articolul proclitic: *grădina **lui** Ion* (id.: 59).

Numele proprii masculine terminate în *-a*, *-ea* păstrează, la cazurile oblice, articolul enclitic specific femininelor:

– Muntenia: *la mâna chir **Toncii*** (DIB, a. 1794: 169); *mahalaua **Manii** brutarul* (id., a. 1828: 251); *în anii **Cuzii*** (GN, I: 136);

– Moldova: *iera înaintea **Cuzii*** (GN, I: 429);

– Transilvania: **Pinti**, dar şi *hora **lui** Pintea* (WST: 32); *Drăguş ursu **Pintii***, dar şi *ursu al **Pintii*** (ŢM: 28, 41); *fereastra **Gruii*** (PŢO: 186, pct. 243).

În documentele particulare, se înregistrează, rar, în această perioadă, ca în limba veche, articularea ambilor termeni ai grupului nominal: *S-au dat zapis la mâna Petri Prale, **feciorului Lupului Pralei** pe o parte de moşie* (SDC, a. 1785: 181).

Numele topice, care au în componenţă un antroponim, păstrează determinantul articulat enclitic: *Câmpu **Radovanului**, Valea **Danului*** (GN, I: 103); *Pârâu **Sâvului**, Poiana **Ştefului*** (Radu Sp. Popescu 1970: 385).

BDD-A532 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:39 UTC)

1.7.4. Substantivele care denumesc grade de rudenie, urmate de adjective posesive, nu se articulează, menţinându-se forma invariabilă a grupului, la fel ca în secolele precedente (cf. Diaconescu 1970: 240 ş.u.; Frâncu 2009: 47, 270). Particularitatea caracterizează toate zonele, având un caracter popular, şi apare în toate tipurile de texte:

Transilvania: *în calea* ***tătâni-so*** (FCM: 282; cf. WK: 292; WST: 32); *din pântecile* ***mîne-sa*** (AT, I: 208); *gura* ***mâne-ta*** (ŢM: 50);

– Moldova, Bucovina, Basarabia: *casa* ***soacră-mea*** (WM: 184); ***mâni-sa, tătâni-său*** (W Buk: 50–51; cf. VPL: 131, 132, 162); *asupra* ***stăpâni-sa*** (GN, I: 519);

– Muntenia: *în mâna* ***frăţân-so*** (GN, I: 42; cf. TPP, II: 15).

„Articularea enclitică" a adjectivului posesiv în sintagmele menţionate, atestată mai frecvent spre sfârşitul secolului al XVIII-lea (Diaconescu 1971: 245), continuă şi în această perioadă: *au fost ale soacră-****sii*** (IDT, a. 1810: 30); *ţâţa mă-****sii****, bărbatu sorii-****sii*** (GN, I: 141, 327). Uneori, grupul este urmat de un nume de persoană: *măritişu* ***fii-mi Zinchi*** (DIB, a. 1827: 248); *dobânda banilor* ***sorimi*** [sic!] ***Dimitrani*** *Socoleascăi* (IA, a. 1843: 160).

1.7.5. Folosirea formei invariabile a substantivelor comune sau proprii, exprimând un raport atributiv, a fost înregistrată sporadic (cf. Diaconescu 1971: 223): *O las dar la casa* ***răposatul*** *frate-meu* (Arh. Olt., 1925, a. 1820: 179); *la mâna* ***Tătaru*** (Pch.: 40); *casa* ***Gheorghi*** (WK: 292).

2. ARTICOLUL HOTĂRÂT PROCLITIC

2.1. Articolul hotărât proclitic masculin

2.1.1. Variantele proclitice **lui/lu** se întâlnesc în raport de variaţie liberă, atât în arii corelative, cât şi în interiorul aceluiaşi grai, continuând situaţia din perioada anterioară (cf. Densusianu, HLR: 172; Frâncu 2009: 270).

Procliticul *lui/lu* precedă substantive proprii masculine sau substantive care exprimă raporturi de rudenie. El s-a extins şi la nume proprii feminine (fiind indiferent faţă de categoria genului), la cele comune şi la pronume, având exclusiv o funcţie cazuală (Diaconescu 1970: 285).

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în graiurile sudice, în contrast cu cele nordice, folosirea articolului proclitic **lui/lu**, în contextele menţionate, constituie *norma*, pe când cele cu articol enclitic: **-lui**, au o apariţie relativ sporadică.

În această perioadă, forma **lui** a fost notată, sporadic, în Bihor (cf. WST: 32), în sud-vestul Transilvaniei (PH: 127), prin Muntenia, mai ales în zona subcarpatică (GN, I: 96, 104), prin Oltenia (GN, I: 148) şi în Moldova (WM: 184, 196, 205; GN, I: 423, 523, 530, 547–549). Varianta **lu** are o frecvenţă mai mare decât **lui**, fiind prezentă pe întreg teritoriul dacoromân.

G. Weigand a remarcat utilizarea frecventă a procliticului **lu**, în subdialectul bănăţean, atât la substantive proprii masculine şi feminine (sau masculine cu formă feminină), cât şi la nume comune sau la cele care exprimă grade de rudenie, ori la pronume: ***lu*** *Petru,* ***lu*** *Maria,* ***lu*** *popa,* ***lu*** *ţâgan,* ***lu*** *mama,* ***lu*** *ăla* (WB: 235, 268, 277, 289, 292). Procliticul **lu** apare şi în celelalte arii dialectale:

BDD-A532 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:39 UTC)

– Transilvania: *Ana **lu** Rodean* (WK: 316, pct. 120); ***lu** Maria* (id.: 292; cf. WST: 329); *banii **lu** Ianăş* (PH: 147); ***lu** Mihăilaş* (CO: 17); ***a lu** mama* (PH: 127);

– Maramureş: *hora **lu** Pintea*, în raport de variaţie liberă cu articolul enclitic: *Pinti, popi, tati* (WST: 32);

– Moldova: *Fata **lu** Sfântu Soare, **lu** tatu-su* (GN, I: 505, 520, 542); *spuni **lu** Ilii* (Şez., III, 1894: 5; cf. WM: 184);

– Muntenia: *Şuşaua **lu** Domnu de rouă, Arvaţii **lu** Tudor, tata **lu** tetea, fata **lu** boier Ispas, mama **lu** ăla* (GN, I: 15, 20, 31, 51, 107, 117, 136, 167, 179, 218, 226, 227); *cheia **lu** Zdrelea* (WW: 296, pct. 410).

Formele mixte, cu dublă articulare, proclitică şi enclitică, dovedesc nesiguranţă în folosirea procliticului **lui** la substantivele comune: *a spus **lu** solu**lui** ăluia* (GN, I: 34); *casa **lu** mumâ**ni** mele* (WB, 279).

Spre sfârşitul secolului al XIX-lea, în graiurile sudice (Banat, Muntenia) este atestat, frecvent, articolul proclitic masculin la substantivele care exprimă grade de rudenie, urmate de adjectiv posesiv: *vorbile **lu** ta-so* (GN, I: 253, 260; cf. WM: 184; cf. WB: 279).

Paula Diaconescu (1970: 246) consideră că declinarea cu articol masculin proclitic a grupului substantiv grad de rudenie + adjectiv posesiv a apărut relativ târziu.

Diagnostică pentru graiurile bănăţene din această perioadă este ocurenţa procliticului **lu** la gen.-dat. substantivelor nearticulate: *să-i dea **lu** ţâgan* (WB: 277), construcţie confirmată printr-un număr mare de atestări în secolul următor (cf. Vulpe 2006: 173 ş.u.).

În documentele particulare şi în textele cu caracter popular, lunile anului sunt articulate, exclusiv, proclitic, la fel ca în textele vechi (cf. Densusianu, HLR: 383; Diaconescu 1970: 203): *luna **lui** Ghenar, Pe această lună **a lui** Mart* (IA, a. 1821: 59, 60; cf. FD, a. 1825: 299, 306); *luna **lui** april* (ÎMŢM, a. 1850: 393, 401); *luna **lui** Cuptor* (TPP, I: 36); *luna **lui** Mai* (Şez., III, 1894: 110).

2.1.2. În Bihor şi în Ţara Moţilor, este ocurent articolul proclitic **li**, la gen.-dat. substantivelor proprii masculine, dar şi feminine: *casa **li** Mihai, ~ **li** Iancu, ~ Marie* (WK: 292; WST: 32–33).

2.1.3. Articolul antepus **ali** la nume proprii masculine a fost semnalat de G. Weigand în Munţii Apuseni (cf. Puşcariu 1974: 444). El a fost înregistrat în nord-vestul Olteniei, în registrul de stare civilă din anul 1886, la rubrica născuţi: *Vasili **ali** Cucu* (Radu Sp. Popescu, 1980: 74).

2.1.4. Articolul proclitic arhaic **al** precedă substantive proprii masculine. N. Drăganu (1928: 312–314) l-a înregistrat în comuna Zagra (Bistriţa-Năsăud), într-un registru care cuprinde numele născuţilor şi al botezaţilor, din perioada 1784–1827 (cf. Coteanu 1969: 118–119; Puşcariu 1974: 443 s.u.). Pentru perioada 1802–1816, sunt citate 74 de nume proprii masculine precedate de procliticul **al**: *Lupul **al** Neamţ Andrei* (a. 1802); *Gripina **al** Toader Sb[r]eha* (a. 1803); *Luca **al** Drăgan Urs* (a. 1806); *Ana **al** Ilie Sima Pop Andre*[i] (a. 1808), *Mihail **al** Ioan Zbreha* (a. 1816).

BDD-A532 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:39 UTC)

Uneori, **al** s-a extins de la numele proprii masculine la prenumele feminine: *Grăpina **al** Safta Buşcoi Urs* (*ibidem*, a. 1807).

În raport de variaţie liberă, **al** coexistă cu articolele proclitice **(a) lui**, mai rar, **(a) lu**: *Nastasia **a lui** Mic Dumitru / Savina **a lu** Niculai Cucu*. Alteori, **lui** coexistă cu articolul **a**: *Luca **lui** Mani Lupul / Iacob **a** Simii Zinvel Tănase*.

Articolul proclitic **al** a fost atestat, spre sfârşitul secolului al XVIII-lea şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în zona subcarpatică a Munteniei: *Dumitraşcu **al** Florică* (IH, a. 1735: 123); *fată **al** Ioniţă Bratul* (IDT, a. 1842: 57).

2.2. Articolul hotărât proclitic feminin

2.2.1. Articolul proclitic **ai** este ocurent la numele proprii feminine în graiul comunei Zagra (Bistriţa-Năsăud), iar **al** la prenumele masculine (v. *supra*): *Agata **ai** Tinie Cucu* (a. 1813), *Ştefan **ai** Mărie Năsăudean* (a. 1819), *Măria **ai** Nastasie Buşcoi* (a. 1827) (Drăganu 1928: 312–314).

Când sunt menţionaţi amândoi părinţii noului-născut, ambele prenume – al tatălui şi al mamei – sunt articulate proclitic, menţinându-se distincţia de gen: *Susana **a lui** Tănase Drăgan şi **ai** Marie soaţa sa* (a. 1819).

2.2.2. Formele arhaice **ei, ii, ai** ale articolului proclitic care precedă numele proprii feminine la genitiv, atestate până în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, nu au fost înregistrate, pentru această perioadă, de materialul consultat, fapt explicabil, în bună măsură, prin conţinutul documentelor.

I. Tanoviceanu (ap. Diaconescu 1970: 230) afirma categoric că în secolul al XVIII-lea „articolul antepus la numele proprii feminine se găseşte din ce în ce mai rar, până la mijlocul său, când putem afirma că aproape dispare din limbă”.

Deşi neatestate documentar în secolul al XIX-lea, formele **ei, ii, ai** au fost înregistrate în secolul al XX-lea, tot în aria maramureşeană.

Atestările numeroase ale articolului proclitic la numele proprii feminine în secolul al XX-lea şi coroborarea lor cu ocurenţele semnalate până în secolul al XVIII-lea ne dau posibilitatea să reconstituim, printr-un raţionament logic, circulaţia acestor forme şi în secolul al XIX-lea (cf. unele toponime semnalate de C. Lacea 1923: 718–799).

Un argument suplimentar în favoarea c o n s e r v ă r i i procliticului feminin arhaic în subdialectul maramureşean, în lipsa atestărilor documentare din secolul al XIX-lea, sunt datele despre informatorii înregistraţi în 1920 de T. Papahagi (1925: LXXI), dar născuţi în 1860 sau 1880: *Anuţa **ai** Parasca* din satul Ieud şi *Burnar Ion **ai** Mari* din Săcel.

2.3. Considerat de unii lingvişti articol invariabil (Rosetti – Byck 1945: 29), **alde**, cu variantele **ande, ane; d-alde, d-ande**, a fost înregistrat în Muntenia, Dobrogea, sudul Olteniei, în sudul Moldovei, Basarabia şi Ţara Făgăraşului (cf. HEM, I: 786–788), precum şi în unele graiuri bănăţene: *era tare meşter în **d-alde** astea* (CP: 105) şi din nord-vestul Olteniei: ***alde** fie-sa* (BGj: 13).

BDD-A532 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:39 UTC)

Alde a fost atestat în graiurile moldoveneşti în secolul al XVII-lea: ***alde*** *Azariia* (Dosoftei, ap. HEM, I: 788) şi într-un document emis în timpul domnitorului Gheorghe Ştefan: ***alde*** *Gherman* (idem, I: 790).

Numărul mai mare de exemple din această perioadă ne dă posibilitatea să distingem varietatea ocurenţelor şi distribuţia articolului.

Alde are o poziţie exclusiv proclitică, însoţind:

a) nume proprii masculine şi feminine:

Marin ***alde*** *Budu* (GN, I: 213, 240); **ande** [...] *leica Ilinca* (Jipescu, ap. HEM, I: 788);

b) nume de rudenie sau cu grad similar înrudirii, articulate enclitic: *spunea* ***aldi*** *taica bătrânu* (GN, I: 223, 259, 409); ***ande*** *nănaşu* (Făgăraş, ap. HEM, I: 786); ***d-alde*** *cuscru* (A. Pann, ap. HEM, I: 788; cf. WW: 276; BGj: 13);

c) substantive comune caracterizate prin trăsătura a n i m a t : *îl văzură* ***alde*** *gloatele* (P. Ispirescu, ap. HEM, I: 788); *Un om de nemic* [...] *se zice:* ***alde*** *încurcă-neagră* (Dobrogea, ap. HEM, I: 789, 792);

d) pronume personale, de politeţe sau demonstrative: ***D-aldi*** *mini* (GN, I: 403; cf. HEM, I: 786); ***alde*** *dumnealui* (C. Boliac, ap. HEM, I: 787); ***alde*** *ahăia* (Jipescu, ap. DA s.v.).

3. ARTICOLUL POSESIV-GENITIVAL

3.1. Formele variabile după gen şi număr ale articolului genitival, **al, a, ai, ale**, reprezintă o trăsătură marcată a graiurilor sudice în care se integrează şi cele vorbite pe malul drept al Dunării, în Serbia şi în Bulgaria (cf. WKW: 53): *stăpân* ***al*** *moşiei* (FD, a. 1825: 336; a. 1837: 383); *toate* ***ale*** *căsii* (DIB, a. 1822: 229; cf. IA, a. 1826: 88); ***al*** *dumitale* (WW: 297, pct. 416); *Ion* ***al*** *Lianchii* (GN, I: 162, 197, 422).

Documentele parcurse prezintă alternanţa formelor variabile cu forma invariabilă, **a**, şi în graiurile vestice şi nordice ale dacoromânei (Banat, Transilvania şi Moldova), la fel ca şi în secolele anterioare (cf. HEM, I: 797; Gheţie 1975: 162, 453):

– Banat: ***al*** *meu bădiţă* (HCB: 39, 66); *rugările cele multe* ***ale*** *lui* (CP, I: 9);

– Transilvania: ***Al*** *meu dor, izvoară* ***ale*** *mele* (MLP: 18, 119, 211); ***ale*** *mele* (TP: 139); ***ai*** *noştri munţi* (WK: 32, pct. 153); (caii) ***ai*** *mei* (PŢO: 176, 182); ***al*** *doilea corn* (FCM: 188);

– Maramureş: *Ursu Draguş* ***al*** *Pinti* (ŢM: 41); ***al*** *şaptelea strănepot, parohuş* ***al*** *Viseonilor de mijloc* (BI, a. 1799: 211);

– Moldova, Bucovina, Basarabia: ***al*** *meu sat* (WM: 195, 208, pct. 499, 564); ***al*** *treisprezecelea Ieş* (GN, I: 472, 473, 485, 510, 515, 516); ***al*** *noulea zi* (Şez., II, 1893: 96); *stăpân* ***al*** *moşiei* (FD, a. 1828: 336; id., a. 1840: 414); *păcatele* ***ale*** *acestui păcătos,* ***ai*** *noştri moşi* (ÎMŢM, a. 1851: 420, 421; id., a. 1854: 463); *fraţi* ***ai*** *noştri* (SDC, a. 1784: 148); *trup întreg* ***al*** *moşîei Pituscei* (SL, a. 1812: 267, 269).

În secolul al XIX-lea, se conservă sporadic, în subdialectul moldovenesc, seria variabilă a articolului genitival, mai ales la *pronumele posesiv* şi la *numeralele ordinale* (cf. GN, I: 472, 473, 510, 514–517). Un sondaj sumar efectuat pe documentele SDC, pentru prima jumătate a secolului al XIX-lea, a relevat ocurenţa

BDD-A532 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:39 UTC)

articolului genitival variabil exclusiv la pronumele posesive şi la numeralele ordinale: *fraţi* ***ai*** *noştri* (a. 1784: 148); *frate* ***al*** *meu* (a. 1822: 382); ***al*** *treilea parte* (a. 1838: 413) şi folosirea formei invariabile la nume: ***al*** *triile frate* ***a*** *Urătarilor* (a. 1821: 376); *Vasăle* ***a*** *Petre Niga* (a. 1843: 423).

Nesiguranţa şi confuzia între masculin şi feminin, între singular şi plural, în utilizarea articolului posesiv-genitival variabil, a fost notată în câteva exemple: *la o moşie* ***al*** *mănăstirii ce să chiamă Şuşani od Vâlcea* (IH, a. 1797: 147); ***al*** *noastră dreaptă moşîi* (SL, a. 1781: 237); *un copil d-****ai*** *lu baronu* (GN, I: 21); *Frunza teiului şi* ***al*** *bradului* (WM: 219, pct. 613); ***al*** *treilea parte* (SDC, a. 1834, a. 1838: 404, 413).

3.2. Articolul posesiv-genitival invariabil **a** este răspândit în Banat, Transilvania şi Moldova (cf. HEM, I: 19, 55) şi, rar, în Muntenia (mai ales în nord-vestul Olteniei):

– Banat: *Fetele din satu nost* / *Tot* ***a*** *dracului au fost* (HCB: 82); *calu lui cu* ***a*** *meu* (TMs: 297); *rădăcinici de-****a*** *tele* (WB: 285, 286); ***a*** *noşti* (AT, II: 69, 76, 128);

– Transilvania: *dealu-i mai mare* ***a*** *mândrei* (WST: 41); ***a*** *noştri bărbaţi* (CO: 19); *ş-****a*** *mele flori* (MLP: 25, 47, 82); ***a*** *mele oasă* (Şez.: III, 1894: 51);

– Maramureş: *codru-i* ***a*** *meu* (ŢM: 34, 53, 84, 88); *parohuşu* ***a*** *satului* (BI, a. 1829:194);

– Moldova, Bucovina: *alişverişele vânzătorilor şi* ***a*** *cumpărătorilor* (FD, a. 1828: 336); *fraţi* ***a*** *mei au fost vândut* (SDC, a. 1835: 405); *ochii* ***a*** *mei* (WM: 208, 222; cf. HEM, III: 111); *Gligori* ***a*** *Popii* (GN, I: 540, 545); *feciorul dintâi* ***a*** *moşneagului* (VPL: 12, 121, 257; cf. Şez., III, 1894: 8–9);

– Oltenia de nord-vest: *cinci capre* ***a*** *mele* (HEM, I: 55);

– Muntenia: *să se împlinească dreptul şi* ***a*** *celorlalţi* (DIB, a. 1824: 230); *pierdutele hârtii* [...] ***a*** *revizorului din Vama Roşiori* (FD, a. 1866: 439).

4. ARTICOLUL DEMONSTRATIV

4.1. Articolul demonstrativ adjectival

4.1.1. B.P. Hasdeu (HEM, I: 653) menţiona: „În loc de articlul adjectival tipic **cel**, macedoromâneşte **acel**, în Ţara Românească şi peste Carpaţi se întrebuinţează în graiul poporan forma **al**, rostită mai adesea **ăl, hăl**, corespunzând femininului **a** sau **ha** în loc de tipicul **cea** sau **acea**. La plural masculin: **ăi** sau **hăi**, mai niciodată **ai** sau **hai**; la feminin: **ale, hale, hăle**. La genitiv-dativ singular **alui** sau **ălui**, alături de femininul: **alei** ori **ălei**; la plural pentru ambele genuri: **alor** sau **ălor**”.

Formele dialectale **ăl, a, ăi, ale** (precedate de laringala **h** în nord-estul Banatului, sud-vestul Transilvaniei, nord-vestul Olteniei şi, rar, în zona subcarpatică a Munteniei) sunt ocurente în:

– Muntenia: *copila* ***ha*** *mare* (IS, a. 1809: 46); *dulapu* ***al*** *mare* (IA, a. 1828: 110); *un ferdel de crumpin de* ***hele*** *mari* (ISI, a. 1821: 130); *în drumu* ***al*** *mare* (WKW: 72, pct. 306; cf. WW: 299); ***hăi*** *bătrâni* (GN, I: 7, 71, 143, 144); ***ăi*** *voinici* (TPP, I: 33, 68, 78, 81; id., II: 127; cf. WW, pct. 424, 429);

– Banat: *împăratu* ***ăl*** *turcesc* (WB: 233; cf. WK: 305, 306, pct. 67, 70; cf. CP: 47); ***ha*** *frumoasă* (HEM, I: 14); *floarea* ***a*** *din slog* (AT, II: 62, Serbia);

BDD-A532 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:39 UTC)

– Țara Hațegului: ***hăi*** *trii frați, d-**ele** mari* (PH: 145, 162); *Povestea Dobrii **hăi** desmirate* (VGl: 13);

– Transilvania: *badea **ăl** frumos, averile **hali** multe* (MLP: 48, 108, 188; cf. WK: 305, 306, pct. 67; WST: 34; *o zâs **a** mai bătrână* (CO: 38); *La temnița **hai** de fier / Unde-s robii **hei** ce per* (FCM: 213);

– Moldova de sud: *sluga călugărului **al** mai mare* (GN, I: 441, 442, 503).

4.1.2. În sudul Transilvaniei (Țara Făgărașului) a fost înregistrată varianta **ai** pentru articolul demonstrativ feminin **a**: *al dumitale **ai** mică plecată slugă* (IA, a. 1820: 50); *Fata **ai** de la moară, viața mea **ai** bună, **Ai** mare ori **ai** mică* (PȚO: 177, 186, pct. 256).

4.1.3. În documentele particulare, precum şi în producțiile folclorice în proză (basme) sau în versuri, se menține, în aria graiurilor sudice, articolul demonstrativ, **cel, cea**..., care se va impune în limba literară: *sfeşnicele **cele** mari* (IS, a. 1816: 53); *ordiia **cea** mare împărătească* (ISI, a. 1821: 136) *vinul **cel** stricat* (IA, a. 1825: 84; id., a. 1828: 122); *Hagi Pantazi **cel** dintâi* (DIB, a. 1843: 270); *Arnăut de **cel** mai mare* (TPP, I: 71, 92); *Voinicul **cel** cu cartea în mână* (P. Ispirescu, ap. HEM, I: 368).

4.1.4. În raport de variație liberă, coexistă în aria graiurilor sudice, în acelaşi text, atât forma dialectală **ăl, a**..., cât şi **cel, cea**...: *pe murgul **ăl** bun / **cea** frumoasă* (TPP, I: 78).

4.2. Articolul demonstrativ cel, cea, cei, cele

4.2.1. Formele, devenite literare, au curs în graiurile dacoromâne nordice (Transilvania, Bucovina, Moldova):

– Transilvania: *Şede Crăciun **cel** bătrân* (MLP: 211); *la **cei** mari* (WST: 47, 52, 53, 64; cf. WK: 306, 308, 320); *munții **cei** cu flori* (ȚM: 14); *Grăi frate **cel** mai mic* (PH: 143); *Sub **cel** mare măr înflurit* (TP: 135);

– Banat: *boii **cei** mari* (CP: 35); ***cea** bună* (HCB: 33);

– Moldova, Bucovina, Basarabia: *hotarăle **cele** vechi, Săliştea **cea** veche* (SL, a. 1812: 265, 267); *ibovnicu meu **cel** vechi* (WM: 208, 222); *feciorii **cei** boiereşti* (VPL: 121, 145); *soțioru **cel** dintâi* (Şez., III, 1894: 19). Rar, se întâlneşte, în graiurile moldoveneşti, articolul demonstrativ **cela** (atestat în limba veche, cf. Densusianu, HLR: 387), identic formal cu adjectivul demonstrativ: *prânzu **cela** mare* (Şez.: V, 1898: 63).

4.2.2. În graiurile moldoveneşti, se înregistrează articolul demonstrativ feminin, **cei**: *zâna **cei** frumoasă împărăteasa, **cei** tânără* (VPL: 92, 165); ***cei** mai **mare** parte* (A: 14, 82); *asta o fost **cei** mai dintâi batai* (Şez., III, 1894: 19, Suceava; cf. id., V, 1898: 61).

4.2.3. La cazurile oblice, se conservă forma etimologică **cei** (a articolului demonstrativ feminin singular), în raport de variație liberă cu forma analogică (după plural), **celei**, apărută după 1780 (cf. Frâncu 2009: 274): *zidirile pieții **cei** mari* (GÎn: 85); *mutarea cazărmii **cei** vechi, în lungu uliții **cei** mari* (DIB, a. 1834: 264; a. 1837: 264); *şi asupra folosinții **cei** de obşte* (FD, a. 1821: 259); *tot a casii **cei** mari* (SDC, a. 1816: 364); *Întru slava sfintei şi **ceii** de o ființă* (ÎMȚM, a. 1850:

BDD-A532 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:39 UTC)

395); *întru răsplătirea purtărei **cei** bună* (LB s.v. *cinstesc*; cf. P. Maior ap. DA s.v. **cel**: 272).

Forma etimologică **cei** este folosită de majoritatea scriitorilor moldoveni şi transilvăneni (cf. DA, s.v. *cel*).

5. ARTICOLUL NEHOTĂRÂT

5.1. Spre deosebire de limba literară, dacoromâna prezintă, sub aspect fonetic, două arii dialectale ale articolului nehotărât masculin şi neutru sg.: aria vestică şi nordică unde se înregistrează forma **on** „un" (*cuvânt, copturaş, frati*) (cf. FCR: 260; FCM: 268; WK: 279; WST: 27; ŢM: 144; PH: 135; MLP: 15, 22, 223; WM: 175; SDC, a. 1800: 285; id. a. 1819: 371; W Buk: 44; GN, I: 460; Şez., II, 1893: 4; id., III, 1894: 141; id., V, 1898: 45) şi aria sudică, unde are curs forma **un**.

5.2. Articolul nehotărât feminin sg. are forma **o** pe întreg teritoriul dacoromân.

Regional, precedat de prepoziţii, se înregistrează forma învechită **una**: *întru **una** oală cu zamă, de **una** vreme* (cf. DLR, s.v. *un*).

La cazurile oblice, articolul feminin sg. prezintă, în unele zone, forma **unii**: *după cum să cuvine **uni** casă* (SDC, a. 1817: 367); *vor fi supuşi **unii** aşa plăţi* (FD, a. 1848: 433); *aripa **unii** june* (WB: 305); *Malu **unii** ape, mijlocu **unii** păduri* (GN, I: 339, 375); *su coada **unii** capre* (Şez., III, 1894: 9) sau **uniia**: *Astăzi, din pricina **uniia** muieri, s-au bătut cu turci pe pod* (ISN, a. 1826: 92).

În graiurile sudice, are curs, rar, la cazurile oblice forma articolului nehotărât masc. sg.: **unuia**: *Să-ntâmplă noaptea **unuia** corăbier* (A. Pann ap. DLR s.v. **un**); *El vruse să vânză o iapă a **unuia** om* (GN, I: 258).

5.3. La plural, articolul nehotărât prezintă, din punct de vedere fonetic, în arii corelative, două forme: **neşte**: **neşte** *odăiţă* (IH, a. 1821: 176; cf. IS, a. 1822: 65; IA, a. 1832: 144), ***neşte** samuri* (WKW: 76; cf. BGj: 13; TP: 135; WB: 283; CP: 13, 30; GN, I: 14; ŢM: 92) şi **nişte** (SL, a. 1812: 265; SDC, a. 1821: 376; MLP: 196; VPL: 174, 214; WM: 208, pct. 564; Şez., III, 1894: 25, 28).

Varianta **nuşte** este ocurentă în zona Munţilor Apuseni (cf. VGl: 63).

La cazurile oblice, sunt atestate formele dialectale: **nistor**: ***a nistor** moşîi* (ISD, a. 1812: 66) şi ***nişte**lor*: *s-a zvârlit o ochire lungă asupra **nişte**lor rânduri* (A: 42).

* * *

Formele şi variantele articolului enclitic şi proclitic s-au păstrat, la nivel dialectal, în secolul al XIX-lea, dovedind un conservatorism şi un polimorfism accentuat.

ABREVIERI BIBLIOGRAFIE

A = *Aglaia*. Roman anonim din secolul al XIX. Cuvânt înainte: Dan Mănucă. Prefaţă: Ion Varta. Îngrijirea textului, notă asupra ediţiei, postfaţă, glosar: Pavel Balmuş, Chişinău, 1996.
Arh. Olt. = „Arhivele Olteniei", Craiova, 1922 ş.u.

BDD-A532 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:39 UTC)

AT, I, II = Dr. G. Alexici, *Texte din literatura poporană română*, adunate de... Tomul I. *Poesia tradiţională*, Budapesta, Editura autorului, 1899. Tom II (inedit), publicat cu un studiu introductiv, note şi glosar de Ion Muşlea, Bucureşti, 1966.

BGj = Gr. Brâncuş, *Un text literar în graiul din Gorj*, în *Lucrările Primului Simpozion Internaţional de Lingvistică*, Bucureşti, 2008, p. 11–17.

BI = Ioan Bârlea, *Însemnări din bisericile Maramureşului*, culese de..., în „Studii şi documente", XVII, publicate de N. Iorga, Bucureşti, 1909.

CO = I.-A. Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*, Extras din „Buletinul Societăţii Filologice", II, 1907.

Coteanu 1969 = I. Coteanu, *Morfologia numelui în protoromână (româna comună)*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R.

CP = G. Cătană, *Poveşti poporale din Banat. Culese din gura poporului*, Gherla, vol. I, 1893; II, 1894; III, 1895.

Densusianu, HLR = Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, Tome II. Le seizième siècle, Paris, Librairie Ernest Letoux, 1938.

Diaconescu 1970 = Paula Diaconescu, *Structură şi evoluţie în morfosintaxa substantivului românesc*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R.

DIB = *Documente privind istoria oraşului Bucureşti*, redactori Florian Georgescu, Paul I. Cernovodeanu, Ioana Cristache Panait, Bucureşti [1960].

Drăganu 1928 = N. Drăganu, *Formele de dativ şi genitiv cu **ali** şi **al** prepus în dacoromână*, în RF II, p. 308–314.

FCM = Teofil Frâncu şi Gheorghe Candrea, *Rotacismul la Moţi şi Istrieni*, Bucuresci, 1886.

FD = D.Z. Furnică, *Documente privitoare la comerţul românesc 1477–1868, cu o scrisoare a d-lui Profesor N. Iorga*, Bucureşti, 1931.

Frâncu 2009 = C. Frâncu, *Gramatica limbii române (1521–1780)*, Iaşi, Casa Editorială Demiurg.

GA, I = *Gramatica limbii române*. Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, vol. I–II, Bucureşti, 1963, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

GÎn = Constantin (Dinicu) Golescu, *Însemnare a călătoriei mele, făcută în anul 1824, 1825, 1826*. Tipărită din nou şi însoţită de o introducere de Nerva Hodoş, Bucureşti, Tipografia «Cooperativa», 1910.

GALR = *Gramatica limbii române*, I, *Cuvântul*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

GN, I, II = I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. Sperantia, *Graiul nostru. Texte din toate părţile locuite de români*, [vol.] I, II, Bucureşti, 1906–1907.

Guţu Romalo 1967 = Valeria Guţu Romalo, *Articolul*, în Iorgu Iordan, Valeria Guţu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, p. 166–179.

HCB = Enea Hodoş, *Cântece bănăţene*. Cu un răspuns d-lui Dr. G. Weigand, Caransebeş, [Editura proprie], [1898].

HEM, I–III = B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor*. Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Grigore Brâncuş, Bucureşti, I, 1972; II, 1974; III, 1977.

IA = N. Iorga, *Corespondenţa lui Dimitrie Aman negustor din Craiova (1794–1834)*. Publicată după originalele păstrate în „Muzeul Aman" din Craiova de…, Bucureşti, 1913.

IDT = N. Iorga, *Documente de pe Valea Teleajenului*, Publicate cu o introducere, Vălenii-de-Munte, 1925.

IH = N. Iorga, *Hârtii din arhiva mănăstirii Hurezului precum şi din a protopopiei Argeşului, din a boierilor brâncoveni şi altor neamuri*, găsite în casele proprietăţii din Brâncoveni şi publicate cu o introducere, note şi indice, Bucureşti, 1907.

BDD-A532 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:39 UTC)

IS = N. Iorga, *Scrisori de boeri şi negustori olteni şi munteni către casa de negoţ sibiiană Hagi Pop.* Publicate cu note genealogice asupra mai multor familii, de..., Bucureşti, 1906.
ISI = N. Iorga, *Scrisori istorice*, IV, în *Scrisori de boieri şi negustori olteni şi munteni...*, Bucureşti, 1906.
ISN = N. Iorga, *Scrisori de negustori*, publicate de..., Bucureşti, 1906.
ÎMŢM = *Însemnări de pe manuscrise şi cărţi vechi din Ţara Moldovei*. Un corpus editat de I. Caproşu şi E. Chiaburu, vol. IV (1829–1859), Iaşi, Casa Editorială Demiurg, 2009.
Jb = „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache", I, 1894 ş. urm.
Lacea 1923 = C. Lacea, *Genitive feminine formate cu articolul prepozitiv*, în „Dacoromania", III, p. 798–799.
Lacea 1927 = C. Lacea, *Codicele Puşcaşul*, în RF I, p. 67–85.
LB = *Lesicon romanesc – latinesc – unguresc – nemţesc,* care de mai mulţi autori, în cursul a trideci şi mai multor ani s-au lucrat, seu: Lexicon valachico e latino-hungarico – germanicum quod a pluribus auctoribus decursu triginta et amplius annorum elaboratum est, Budae, 1825.
MLP = Simeon C. Mândrescu, *Literatură şi obiceiuri poporane din comuna Râpa-de-Jos, comitatul Mureş – Turda (Transilvania)*, publicate de..., Bucureşti, 1892.
Papahagi 1925 = Tache Papahagi, *Graiul şi folklorul Maramureşului*, Bucureşti.
PH = Iosif Popovici, *Rumänische Dialekte.* I. *Die Dialekte der Munteni und Pădureni im Hunyader Komitat*, Halle, a. S, 1905.
Pch = É. Picot, *Chants populaires des roumains de Serbie*, Paris, 1889.
Radu Sp. Popescu 1970 = Radu Sp. Popescu, *Forme vechi de articol în onomastica Gorjului*, în „Lucrări ştiinţifice", [vol. IV], seria B, Oradea, p. 383–385.
Radu Sp. Popescu 1980 = Radu Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor de lângă munte*, Craiova, Editura Scrisul Românesc.
PŢO = Sextil Puşcariu, *Der Dialekt des oberen Oltthales*, în Jb, 5, 1898, p. 158–191.
Puşcariu 1974 = Sextil Puşcariu, *Cercetări şi studii*. Ediţie îngrijită de Ilie Dan. Prefaţă de G. Istrate, Bucureşti, Editura Minerva.
Rosetti – Byck 1945 = Al. Rosetti, J. Byck, *Gramatica limbii române*, ediţia a doua revăzută şi adăugită, Editura ziarului „Universul".
RF, I–II = „Revista filologică. Organ al Cercului de studii filologice de pe lângă Facultatea de filozofie şi litere din Cernăuţi, Director Al. Procopovici, Cernăuţi, vol. I–II, 1927–1928.
RH = I.P. Reteganul, *Material folkloric din manuscrisele lui...*, în Ovid Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1915, p. 231–304.
SBD = Luiza şi Mircea Seche, *Limba şi stilul lui I. Budai-Deleanu în „Ţiganiada"*, în *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, vol. al III-lea, 1962, p. 7–74.
SCM = Elena Didia Odorica Sevastos, *Cântece moldoveneşti*, Iaşi, Tipografia naţională, 1888.
SDC = T.V. Stefanelli, *Documente din vechiul ocol al Câmpulungului moldovenesc*. Culese, adunate şi publicate de..., Bucureşti, 1915.
SL = Aurel V. Sava, *Documente privitoare la Târgul şi Ţinutul Lăpuşnei*, Bucureşti, Fundaţia „Regele Carol al II-lea", 1937.
SŢ = Lidia Sfârlea, *Observaţii asupra limbii şi stilului Ţiganiadei lui Ion Budai-Deleanu*, în *De la Varlaam la Sadoveanu. Studii despre limba şi stilul scriitorilor*, [Bucureşti, 1958], p. 139–182.
Şez. = *Şezătoarea*. Revistă pentru literatură şi tradiţiuni populare. Director: Artur Gorovei, [Fălticeni], 1892 ş.u.
ŞO = Gheorghe Şincai, *Opere.* I. *Hronica românilor*, Tom I, Ediţie îngrijită şi studiu asupra limbii de Florea Fugaiu. Prefaţă şi note de Manole Neagoe, Bucureşti, 1967.

BDD-A532 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:39 UTC)

Turculeț 1984 = A. Turculeț, *Articolul **lui** în graiurile dacoromâne*, în *Omagiu Gavril Istrate*, Iași, p. 365–389.
VGl = Alexiu Viciu, *Glosariu de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român, adunate și explicate de...*, Blaj, 1899.
Vulpe 2006 = Magdalena Vulpe, *Opera lingvistică*, II. *Dialectologie românească. Varia*, Cluj-Napoca, Clusium.
TMs = Romulus Todoran, *Particularități dialectale bănățene într-un manuscris de la începutul secolului al XIX-lea*, în CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 291–303 (I) și XV, 1970, nr. 1, p. 51–62 (II).
TP = Romulus Todoran, *Poezii populare într-un manuscris ardelean din 1831*, în „Arhiva Anuarului de Folklor", VII, 1945, p. 131–139.
TPP = G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române*, I–III, Ediție critică, note și tabel cronologic de George Antofi. Prefață de Ovidiu Papadima, Bucureşti, Editura Minerva, 1985.
ȚM = Alexandru Țiplea, *Poezii populare din Maramureș*, adunate de..., Extras din „Analele Academiei Române", Seria II – Tom XXVIII; Memoriile Secțiunii Literare, Bucureşti, 1906.
VI = Teodor Vârnav, *Istoria vieții mele*, Chișinău, 2007.
VPL = Alexandru Vasiliu, Învățător în Tătăruși (Suceava), *Poveşti şi legende culese de...*, Bucureşti, 1928.
WB = Gustav Weigand, *Der Banater Dialekt*, în Jb, 3, 1896, p. 198–332.
W Buk = Gustav Weigand, *Die Dialekte der Bukovina und Bessarabien*, Leipzig, 1904.
WK = Gustav Weigand, *Körös – und Marosch – Dialekte*, în Jb, 4, 1897, p. 250–236.
WKW = Gustav Weigand, *Die rumänischen Dialekte der Kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens*, în Jb, 7, 1900, p. 1–92.
WM = Gustav Weigand, *Die Dialekte der Moldau und Dobrudscha*, în Jb, 9, 1902, p. 138–236.
WST = Gustav Weigand, *Samosch* – und Theiss – Dialekte, în Jb, 6, 1899, p. 1–85.
WW = Gustav Weigand, *Dialekte der Grossen Walachei*, în Jb, 8, 1902, p. 234–324.

THE MORPHOSYNTAX OF THE ARTICLE IN DACO-ROMANIAN IDIOMS FROM THE XIXth CENTURY

(Abstract)

This study is a description of the article (by traditional methods) in Daco-Romanian from the XIXth century. The material used for this purpose consists of private documents, folklore productions in prose or in verse, which may preserve dialectal forms and, for the late XIXth century, works of dialectology.

The author presents the dialectal distribution of forms for the enclitic and proclitic definite article, the possessive genitive article, the demonstrative (adjectival) one and also for the indefinite article.

In conclusion, it is emphasized the conservatism and the polymorphism of the article's forms in the XIXth century.

Cuvinte-cheie: articol, variație liberă, repartiție dialectală, polimorfism, conservatorism.
Keywords: article, free variation, dialectal distribution, polymorphism, conservatism.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

BDD-A532 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:53:39 UTC)